

MONICA L. SMITH

ORĂȘELE

PRIMII 6 000 DE ANI

Prefață de Monica Rădulescu
Lectură de specialitate de Lucian Ion
Traducere din limba engleză de Alina Popescu

CORINT
BOOKS

—2022—

Planul original al oraşului Houston, 1863

DE CE ORAȘE?

Ca arheolog, locul meu preferat la Roma nu este nici Colosseumul, nici Forumul. Este groapa de gunoi de la Monte Testaccio, o colină artificială situată chiar în inima orașului, unde străvechii romani aruncau amforele utilizate pentru a transporta vin și ulei de măsline în tot bazinul Mediteranei. Fiecare dintre aceste amfore era cam cât jumătate din înălțimea unui om și era făurită din lut grosolan care bătătorea palmele hamalilor din porturi. Forma ciudată – baza ascuțită și cele două mânere – o făcea ideală pentru a fi depozitată în cala unui vas sau pentru a fi așezată vertical pe un țărm nisipos, însă foarte nepotrivită pentru orice altceva. După ce o încărcătură de amfore ajungea la destinație, pe malurile vuind de activitate ale Tibrului, în însăși inima lumii romane, câteva erau refolosite și câteva erau reciclate. De cele mai multe ori însă, oamenii le vărsau conținutul și le azvârleau la gunoi. În cursul secolelor, grămada de cioburi a crescut. Rezultatul? Una dintre cele mai faimoase coline din Roma nu este câtuși de puțin o colină, ci o construcție făcută de mâna omului – în esență, o groapă de gunoi. Astăzi, Monte Testaccio este încununat de cluburi la modă și excavat la nesfârșit, în scopuri imobiliare, dar din vegetația ce-l îmbracă se mai ițesc încă rămășițele celor 25 de milioane de amfore antice.

Să luăm acum exemplul unei alte metropole, una foarte diferită. Ungherul meu preferat în Tokyo? Zona din spate a pieței de pește Tsukiji, unde turiștii nu ajung niciodată. Piața Tsukiji este uriașă, cu-loarele sale fiind ticsite cu găleți de plastic și butoaie în care fojgăiesc

cele mai de necrezut ființe din adâncurile mării. Din coșuri dau să iasă crabii, în găleți cu gheață sunt înghesuiți peștișori, iar în lumina reflecțiilor sclipesc hălci uriașe de ton. Piața e deschisă tuturor, cu maeștri bucătari și patroni de restaurante stând cot la cot cu gospodinele în încercarea de-a vedea mai bine captura zilei. Piața e o lume în care nimeni nu stă la taclale, al cărei ritm e marcat de primejdioasele mișcări iuți ale stivuitoarelor încărcate până la refuz, care se strecoară în și din clădire și depozitează resturile în spatele ei. Aici, în spatele pieței, este o întindere uriașă de cutii din polistiren utilizate la transportarea tonului, calmarilor și creveților pescuiți în toate mările lumii, după vânzările publice din fiecare dimineată. Grămada de cutii întrece în înălțime o clădire cu două etaje și este atât de mare, încât munca de evacuare cu buldozerele nu se termină niciodată. O parte dintre ele se turtesc și se sparg, bucățile rupte revărsându-se departe pe drumul de acces. Între nesfârșitele curse ale stivuitoarelor și buldozerelor, negustorii de pește și ajutoarele lor vin să scoțcească în mormanele de cutii după unele care sunt cât de cât intacte. Pe acestea le iau și le reumplu cu pește sau cu ce mai vinde fiecare.

Antica Romă și modernul Tokyo sunt două lumi situate la antipodii timpului, dar dacă luăm puțină distanță și le privim pe amândouă ca orașe, descoperim că posedă caracteristici identice. Iar acestea nu se limitează la existența piețelor alimentare și a gunoaielor, ci înglobează și clădiri cu mai multe etaje, străzi lungi, canalizare, conducte magistrale de apă, piețe publice și o zonă „centrală” a instituțiilor financiare și guvernamentale. Miriade de sunete și mirosuri la întrecere cu vremea și lumina zilei alcătuiesc fundalul peisajului citadin. Un peisaj însuflețit de mari mulțimi de oameni: bogați, săraci, tineri, bătrâni, femei, bărbați, homosexuali, heterosexuali, transsexuali, cu sau fără dizabilități, angajați, elevi, șomeri, băștinași și turiști. Producția și consumul se amplifică în mediul citadin, spre a furniza nu doar mai multe bunuri, ci mai multe bunuri pe cap de locuitor – o abundență complet absurdă dacă ne gândim că locuințele urbane tind să fie mult mai mici față de omoloagele lor

rurale. În sânul unei atare abundențe, unica soluție este scurtarea ciclului de viață al bunurilor, care devin mai repede gunoaie.

Actul acesta al debarasării de obiecte ne furnizează cele mai grăitoare dovezi de activitate urbană, că e vorba despre un ciob de amforă de acum două milenii, sau de o bucată dintr-o ladă de plastic, spartă în chiar dimineața asta. Odată ce începi să cauți concentrările de reziduuri ale propriei vieți citadine, descoperi că ele sunt peste tot: în tomberoanele ce poartă mândrul logo al districtului de afaceri din centru; în containerul amplasat în fața unei clădiri, care semnalează că înăuntru se fac renovări; în mașina de gunoi care-ți îngreunează naveta; în mulțimea de lucrători pe care serviciile de salubritate îi plătesc pentru a mătura străzile și stațiile de metrou și să îndepărteze acumulările de reziduuri. Gunoiul are un ritm și o concentrare familiare. Sărbătorile umplu suplimentar coșurile de gunoi; paradele, festivalurile și sfârșiturile de săptămână petrecute în parc în lunile de vară lasă drept mărturie containere ce dau pe dinafară. Direct sau indirect, obsesia urbană a gunoiului se manifestă pretutindeni, și odată ce începi să cauți aceste manifestări, le vei găsi la tot pasul. Felicitări! Asta înseamnă să fii arheolog.

Mutându-vă privirea în sus sau în laterală, veți observa poate că nu doar gunoiul oferă indicii despre povestea unui oraș. În metropola în care te afli, chiar dacă e nouă, sunt multe urme care-i dezvăluie istoria, chiar înainte să te fi plimbat pe străzile sale. Gaura lăsată de un bolț în trotuar e semn că acolo a fost cândva o cabină telefonică. O șină de tren abandonată și încastrată acum în asfaltul unei străzi este și ea un indiciu. La fel, o clădire modernizată o dată sau de două ori, care acum arată ca o pastişă de fațadă victoriană, cu geamuri din sticlă reflectorizantă, sau ca o structură modernistă din beton, cu flori dinainte și pervazuri vopsite în culori vesele. Un indiciu poate să fie și un șanț proaspăt săpat, unde se observă straturile de pavaj din trecut și până astăzi. Clădirile, străzile și parcurile sunt o hartă vie a scurgerii timpului, o colecție de structuri care există simultan, indiferent că au fost ridicate acum un mileniu, în vremea bunicilor noștri sau săptămâna trecută.

Cunoștințele tot mai bogate de arheologie vă prind foarte bine când examinați nu doar orașele moderne, ci și pe cele străvechi, aflate cu sutele pe aproape toate continentele, unele celebre, precum Roma, altele mai puțin cunoscute, dar cu nume romantice, precum Tikal, Tell Brak ori Xi'an. Când privim dincolo de ruine și dărâmături, ceea ce dezgropăm în urma săpăturilor arheologice reflectă experiențele trăite în propriile noastre orașe: cartiere și străzi, piețe vaste și clădiri monumentale, priveliști către locuințele celor mai bogați, și piețe alimentare unde oamenii de toate condițiile sociale își asigurau necesarul zilnic de hrană și combustibil. Plimbându-ne pe străzile unui oraș antic precum Pompeii, ne regăsim într-un mediu unde totul ne pare cunoscut, de la grilajele canalelor și pasajele strâmte dintre clădirile de locuințe la gheretele cu mâncare și mesaje nerușinate scrijelite pe ziduri. În ciuda impresiei generale că orașele Antichității stăteau oricând să se dărâme, cele mai multe dintre primele așezări urbane ale lumii se află încă sub tălpile noastre, în cele mai întinse zone metropolitane de azi: nu doar Roma și Xi'an, ci și Londra, Paris, Guangzhou, Ciudad de México, Tokyo, Bagdad, Cuzco, Cairo, Atena, Delhi, Istanbul... și lista poate continua. Și orașele acestea au creat legături cu altele, apărute împrejurul lor, transformându-se într-un fenomen global ce domină planeta. În prezent, mai mult de 50% din populația globului locuiește în orașe, iar procentul acesta va crește curând. Se estimează că în 2030, peste 50% dintre africani, 60% dintre chinezi, 87% dintre americani și 92% dintre locuitorii Marii Britanii vor fi orașeni.¹

Planurile și construcțiile orașelor antice seamănă atât de mult cu cele ale orașelor noastre încât pare că așezările urbane ar fi trebuit să existe dintotdeauna. Iar dezvoltarea și succesul orașelor moderne sugerează și ele că ființele omenești se simt cel mai bine în mediul urban. Dar orașele nu reprezintă, de fapt, mediul natural al speciei noastre și nici nu era nevoie de ele pentru ca oamenii să supraviețuiască și să colonizeze cu succes întreaga lume. Vreme de un milion de ani, strămoșii noștri au trăit împrăștiați pe suprafața globului, adăpostiți în colibe umile, adunate în

sătucuri unde toată lumea cunoștea pe toată lumea. Până la invenția orașelor, acum 6 000 de ani, strămoșii noștri se descurcaseră deja de minune ocupând toate locurile prielnice vieții și multe dintre cele ostile ei. Posedau un sistem de drumuri care le permitea să se deplaseze pe uscat și construiseră plute și bărci pentru a străbate întinderile de apă. Ieșiseră din peșteri și din alte tipuri de adăposturi oferite de natură și se mutaseră în colibe ridicate de mâna lor, din piatră, bambus ori cărămidă. Oamenii posedau de asemenea un vast repertoriu de limbaj, artă, muzică și dans pentru a-și petrece timpul și numeroase modalități de exprimare a identității individuale prin accesorii, tatuaj și coafură. Aveau deja un adânc sentiment de reverență față de morți, încifrat în amplasarea obiectelor funerare alături de cei decedați. Rămâneau o mulțime de obiecte și pentru cei în viață, deoarece ființele umane inventaseră deja toate cele necesare traiului: haine să le țină de cald, pluguri să are câmpurile, vase de lut și coșuri împletite pentru păstrarea recoltei, cuțite de piatră și arme de bronz să taie în porții alimentele (și să țină la respect dușmanii). Domesticiseră plantele, care le furnizau constant bere și pâine, și animalele, o sursă garantată de lapte, lână, transport și tovarășie. Pe scurt, aveam tot ce ne trebuia pentru o viață bună, întemeiată pe mica agricultură, o viață care ar fi permis popularea integrală a planetei, sătuc cu sătuc.

E limpede că strămoșilor noștri nu le ajungea traiul acela simplu și frust. În ciuda faptului că supraviețuirea ca specie le era pe deplin asigurată, oamenii își doreau foarte multe lucruri de negăsit la țară: emoțiile pe care ți le dă mulțimea, entuziasmul adus de noutățile tehnice și culinare, dar și incitanta perspectivă a unei povești de dragoste cu cineva de dincolo de granițele satului. Înainte să existe orașele, astfel de experiențe erau accesibile doar în spațiile ritualice pe care oamenii le vizitau poate o dată sau de două ori în viață. Aflate departe de așezările omenești, spațiile ritualice – Stonehenge, de pildă – ofereau singura ieșire din lumea satului, unde oamenii din felurite regiuni se puteau întâlni pentru vreun festival ori spre a celebra o zeitate. Atrăși către aceste locuri de vreun

element topografic mai deosebit, adesea oamenii le adăugau construcții ritualice menite să concentreze atenția colectivă și să ofere o dovadă a unei acțiuni colective.

Aducându-i laolaltă pentru un scop comun, spațiile ritualice au dat posibilitatea oamenilor să dezvolte și să-și însușească o serie de mijloace de comunicare și de interacțiune care le-au îngăduit să se descurce în prezența atâtor străini. Însă locurile precum Stonehenge, oricât de atrăgătoare s-ar fi dovedit, erau numai ceva temporar; oamenii nu rămâneau acolo mai mult de câteva zile închinat ospetelor și venerării. Numai orașele puteau conferi permanență ocaziilor de a interacționa intens, ca și prilejurilor pentru o gamă de scopuri – sociale, economice, politice – mult mai largă decât ar fi fost vreodată de imaginat în spațiile ritualice. Pe scurt, „lumini multe, oraș mare”, cu toate conotațiile privind ispitele și activitățile care fac și astăzi parte din experiența noastră urbană. În orașe s-a dezvoltat spiritul creator al omului, manifestat nu doar în domeniul cultural, în modă și artele plastice, ci și în aspecte mai mărunte ale vieții: îmbrăcăminte, podoabe, obiecte de uz casnic, bucătărie și cofuri. Prin dobândirea unei game de obiecte în continuă schimbare, orașenii declarau solemn noi alianțe și afirmau noi identități personale; chiar dacă nu reușeau să achiziționeze regulat noi bunuri de lux, puteau discuta despre ce mai era la modă, adoptând indirect și liber stilul urban.

Înainte de existența orașelor, în peisajul sătesc, familiile de agricultori și de păstori erau mai mult sau mai puțin la fel, diferențele etnice ori sociale fiind minime. Și casele erau la fel, cu excepția casei șefului comunității sau a șamanului acesteia, care ar fi putut fi un pic mai spațioasă sau ar fi putut conține câteva obiecte mai deosebite, ce le permiteau ocupanților să-și practice îndeletnicirile de căpetenie sau de tămăduitor. Iar șamanii își țineau secretele bine ascunse – obiectele respective nu puteau fi cunoscute, atinse sau văzute de oricine. Toți ceilalți membri ai comunității făceau exact aceeași muncă, zi după zi, și toți posedau același repertoriu elementar de alimente și obiecte. Aceste obiecte erau trainice și sobre,

în stiluri și cu decorațiuni care rezistaseră în timp. Interacțiunile sociale aveau aceleași caracteristici. Oamenii se mai distrau puțin cât erau tineri, cu prilejul deplasării la o nuntă într-un ținut îndepărtat, ori într-un pelerinaj făcut o dată în viață. Majoritatea zilelor, însă, se scurgeau într-o atmosferă excesiv de familiară. Toată lumea cunoștea pe toată lumea. În micile așezări de agricultori construite de oameni pe întreaga suprafață a globului, mobilitatea la nivel de comunitate era foarte redusă. Oamenii își petreceau întreaga viață în tovărășia acelorași semeni, și aproape toți erau înrudiți între ei. Chipurile noi își făceau apariția numai cu prilejul nunților sau când vreun negustor ambulant sosea cu mărfurile lui. Familiaritatea era unitatea constantă de măsură a relațiilor interumane, iar străinii erau priviți cu teamă și neîncredere.

Locuri precum Roma, Xi'an și oricare altă metropolă străveche reprezintă o schimbare remarcabilă în modul de relaționare a ființei umane cu mediul de viață și cu semenii ei. În așezările urbane, *lipsa familiarității* a devenit unitatea de măsură a relațiilor interumane. Primele orașe erau mai mari decât cel mai răsărit sat unde toți alcătuiau o familie, iar cei care se mutau în aceste așezări trebuiau, încă din prima zi, să-și înăbușe orice suspiciune la adresa semenilor. Oamenii erau siliți să se adapteze la traiul în cartiere dens populate de indivizi pe care nu-i mai văzuseră niciodată; să negocieze relații simbolice și politice cu alți nou-veniți; și să accepte disonanța cvasi-constantă a interacțiunii cu reprezentanți ai unor culturi diferite, vorbind alte limbi și având alte obiceiuri. Întâlnirile cu străinii nu se mai limitau la sporadica primire în familia extinsă a unui membru prin căsătorie, ele constituiau o trăsătură recurentă a existenței cotidiene. Oamenii veneau și plecau, în funcție de apariția unor noi oportunități. Și cât munceau, se distrau și făceau cumpărături, orașenii trebuiau să-și împropăteze constant tabloul relațiilor.

Viața socială urbană și spiritul antreprenorial asociat migrației au exercitat o fascinație permanentă, atrăgând tot mai mulți oameni dornici să-și croiască o soartă mai bună. Înainte de apariția orașelor, nu exista o clasă de mijloc definită ca un grup de indivizi cu un venit care să

le îngăduie să practice activități ce depășesc sfera necesităților de bază și care să poată face unele investiții în locuințe, obiecte și educație. Înainte de apariția orașelor, nu exista infrastructură – toate acele conducte, autostrăzi și canale devenite, brusc, extrem de necesare conectării logistice a unor mari comunități umane. Și înainte de apariția orașelor, nu exista posibilitatea de a lua mâncarea la pachet! Toate acestea s-au inventat odată cu înființarea orașelor, și toate sunt legate între ele: clasa de mijloc, obiectele, rețelele și gunoiul. De parcă ar fi existat mereu o capacitate latentă pentru toate aceste lucruri, înscrisă cumva în conștiința noastră colectivă, care nu aștepta decât o ocazie favorabilă pentru a se manifesta în forță.

Când oamenii de știință vor să înțeleagă un fenomen, întâi trebuie să-l definească. Astronomii întâi se întreabă: „Ce este o planetă?”, și în baza definiției clasifică nu doar corpurile cerești pe care vor să le compare ca planete, ci și toate celelalte obiecte și fenomene cerești, care au și ele nevoie de nume: lunile, meteoriții, găurile negre. Nu pot vedea cu ochii lor explozia primordială sau nașterea unei planete, dar extrapolează pe baza corpurilor cerești care există în zilele noastre și astfel încearcă să înțeleagă cum funcționează universul. Biologii se întreabă ce este o specie și analizează cu atenție variabilitatea observabilă, înainte de-a evalua modul în care se înrudesesc speciile în spațiu și timp, deducând ritmul și efectele evoluției din aspectul inconstant al speciilor dispărute, reprezentate adesea numai de fosile răzlețe și schelete incomplete. Iar chimiștii se întreabă „Ce este un atom?” înainte de a trece la identificarea modurilor inedite în care pot combina atomii spre a da naștere unor substanțe noi, ca plasticul și aerogelul, sau îi pot diviza, pentru un efect exploziv.

În lumina importanței pe care orașele o au pentru noi azi, definiția arheologică a urbanului capătă o greutate și o semnificație deosebite. Numai după ce definim ce este un oraș, putem cădea de acord care sit este primul de tipul său și putem compara între ele orașele care au

apărut ulterior. Dar înainte să definim orașele străvechi, nu ar strica să aruncăm o privire la definițiile celor din zilele noastre. În comparație cu așteptările pe care le avem de la zonele urbane, în termeni de aspect și senzații, ele ne pot rezerva mari surprize. Astăzi, în Cuba, numărul minim de locuitori pentru ca o așezare să fie declarată oraș este de 2 000; în statul american Ohio, orașul este orice așezare în care sunt înregistrați minimum 5 000 de alegători; iar în Senegal, numărul minim de locuitori necesar câștigării statutului de oraș este de 10 000.² Aceste criterii statistice oficiale sunt în principal legate de faptul că localitățile definite ca orașe pot accesa anumite tipuri de fonduri și asistență guvernamentale datorită importanței lor pentru regiune.

Chiar dacă nu putem cădea de acord asupra unei definiții singulare a orașului potrivit unui prag numeric arbitrar și nici chiar când avem sub ochii noștri exemple vii, cum am putea obține o definiție care să ne servească atât pentru trecut, cât și pentru prezent? Să apelăm, în schimb, la o dimensiune calitativă – ca în cazul vechii glume cu pornografia, care e greu de definit, dar pe care o recunoaștem cu toții când o vedem? Ne-am putea începe căutarea cu câteva răspunsuri neserioase, care ne dezvăluie totuși sămburele unei abordări utile. Am putea susține, de pildă, că în lumea modernă un oraș „adevărat” are un magazin Apple și o reprezentanță Mercedes-Benz. Asta nu din pricină că oamenii de la țară sunt lipsiți de posibilitatea de-a avea cel mai nou model de *smartphone* sau de-a conduce un automobil scump, ci fiindcă orașele sunt singurele cu o populație de potențiali consumatori îndeajuns de mare pentru a justifica cheltuielile cu întreținerea unor sedii. Și dincolo de existența unor consumatori propriu-ziși, consumul urban mai reflectă și în alte moduri o economie de amploare. Magazinele specializate se găsesc în orașe pentru că acolo sunt destui oameni să pună în valoare o marcă – oameni care intră în magazin pentru a trăi experiența produsului, într-un mod care afirmă popularitatea lui, sau oameni care pur și simplu trec pe lângă magazin și îi remarcă prezența, ca marcă a statutului unui întreg cartier. Un magazin fizic este vârful unui aisberg care ne

asigură că un spațiu intens ocupat are un fundament economic caracterizat de diversitate și efervescență.

Orașele nu înseamnă doar oportunități economice. Alte potențiale definiții ale urbanului se concentrează asupra unor componente calitative precum existența instituțiilor guvernamentale sau a unor însemnate servicii administrative, ca tribunalele sau alte tipuri de instituții. Accentul pe componentele birocratice se pune întotdeauna în limitele unei densități relative a populației, spre a se evita conferirea statutului de oraș unor avanposturi izolate sau inevitabila comparare a unor locuri care nu pot fi realmente comparate. Astfel, antropologul Richard Fox sugera următoarea definiție a orașului: „un centru de concentrare a populației și/sau o scenă pentru etalarea prestigiului”. Iar sociologul V. Gordon Childe afirmă că primele orașe, deși relativ mici, posedau „clădiri publice cu adevărat monumentale” și erau de zece ori mai mari decât orice sat.³

Definind un oraș în funcție de ceea ce găsim în el, ne putem îndrepta către fondul arheologic spre a răspunde la adevărata întrebare: „De ce au apărut, de fapt, orașele?” Dar, ca în orice definiție, există o mică discrepanță între ceea ce credem că vedem și realitățile care fac dificilă o acuratețe perfectă și constantă. Putem reveni la analogiile cu alte discipline științifice. Vă mai amintiți veșnica dispută din jurul statutului de planetă al lui Pluto? În ciuda faptului că elevii au acum niște discuții foarte interesante cu bunicii lor, dacă Pluto „se pune” pentru proiectele științifice cu tema sistemului solar, dificultățile se ivesc nu fiindcă definirea lucrurilor este ceva greșit sau pentru că oamenii de știință nu se pot hotărî asupra denumirilor. În realitate, cele mai interesante revelații se produc tocmai în fisurile din materia definițiilor. În cazul orașelor, știm că ele nu au existat dintotdeauna. Definirea a ceea ce, mai târziu, a constituit un spațiu „urban” este cheia înțelegerii caracterului radical diferit al orașelor față de tot ce existase înainte.

Pentru scopurile lucrării de față, orașul este definit ca un spațiu înzestrat parțial sau complet cu următoarele caracteristici: o populație

densă, grupuri etnice multiple și o economie diversificată, cu o abundență și varietate de bunuri mult peste ceea ce oferă spațiile rurale înconjurătoare. Structura unui oraș include adesea clădiri cu scop ritualic, cum ar fi templele, moscheile ori bisericile, însă mai există și alte tipuri de clădiri impunătoare în afară de cele religioase. În contextul unei economii multifuncționale și a unei locuiri intense, se conturează un peisaj vertical alcătuit din clădiri rezidențiale, tribunale, birouri guvernamentale și școli. Există locuri de divertisment organizat – un stadion, de pildă, un teatru, un hipodrom sau o operă. Există și un spațiu deschis care îndeplinește mai multe funcțiuni – în unele zile poate fi o piață agroalimentară, într-altele, un loc de plimbare și de practicare a sporturilor recreative. Într-un oraș găsim cel puțin câteva bulevarde largi și străzi principale care unesc lumea bogăției și privilegiilor și contrastează cu străduțele întortocheate din cartierele obișnuite. Și, mai presus de toate, orașul se caracterizează prin interdependența oamenilor pentru nevoile fundamentale de apă și hrană. Sătenii știu întotdeauna de unde le va veni următoarea masă, deoarece exercită un control ferm asupra terenurilor agricole și animalelor domestice. Orașenii nu au cum să țină în casă o turmă sau grâu cât pentru un an.

Primele orașe au reprezentat, din toate punctele de vedere, o experiență umană la o scară complet diferită. Și, firește, nu toate aspectele au fost pozitive. Orașenii de acum 6 000 de ani se vor fi confruntat și ei, ca noi, cu aglomerația, cu poluarea, cu zgomotul, cu infracțiunile, cu penuriile de apă și canalizarea proastă, cu străzi murdare și cheltuieli de întreținere mari. Compromisurile erau la tot pasul: șanse mai mari să te molipsești de vreo boală contagioasă, dar și mai mulți doctori care să te trateze; prețuri mai mari la alimente, dar o gamă mult mai largă de produse alimentare și restaurante din care să alegi; condiții de muncă mai dificile, dar un salariu mai bun și mai multe șanse de promovare. Atunci, ca și acum, provocările și riscurile erau temperate de accesul la o cantitate tot mai mare de informații ce le îngăduia oamenilor să simtă că dețin măcar un oarecare control asupra vieții lor, chiar dacă nu

unul total. Rezultatul este că orașul – oricât de mic ar fi la începuturi sau oricât de mare ar ajunge – dă senzația unui loc în care, în cazul a numeroase aspecte ale vieții cotidiene, ți se deschide posibilitatea alegerii dintr-o varietate de potențiale acțiuni.

Încercarea mea de a înțelege procesul în urma căruia iau naștere orașele își are rădăcinile în amestecul de entuziasm și enervare pe care mi-l dă orașul meu, Los Angeles, ca și alte zone metropolitane în care am avut privilegiul să locuiesc. Ca arheolog, am avut norocul de a examina cu mijloacele specialistului și multe orașe străvechi și spectaculoase. Există cu siguranță o mulțime de ruine în care sentimentalismul se combină cu o astfel de investiție intelectuală, fie amplasate în spații deschise ale zonei rurale, ca Teotihuacan, în Mexic, fie îngropate adânc sub metropole moderne, ca Atena, Tokyo sau Londra. Cu toate acestea, nu mi-am înțeles propriile sentimente decât atunci când m-am mutat dintr-un orașel direct în Manhattan. Până atunci, orașele fuseseră pentru mine un dat. Când, însă, m-am trezit că locuiesc din nou într-un oraș mare, am început să mă gândesc la fascinantele asemănări nu doar între modelele noastre globale de viață urbană, ci și între ceea ce se găsea în multe dintre orașele străvechi care au supraviețuit până în prezent. De atunci încolo, am urmat povestea dezvoltării orașelor pe mai multe continente și prin muncă de teren în țări foarte diferite, ca India, Bangladesh, Anglia, Tunisia, Egipt, Turcia, Madagascar și Italia.

Am avut șansa de a lucra în situri arheologice din mai multe orașe străvechi, să simt pământul cum mi se scurge printre degete și dă la iveală atât structuri extraordinare, cât și obiectele de uz cotidian care alcătuiau viețile orașenilor de demult. Îndepărtând cu șpaclul țărâna așternută în veacuri, am găsit mici fragmente ale unor vase de ceramică folosite la vreo masă de demult. În umbra zidului împrejmuitor am dezgropat o bucățică dintr-o podoabă străveche, lăsată în urmă de vreun negustor ambulant sau, cine știe, răătăcită neglijent de vreo orașeancă grăbită să ajungă unde avea treabă. Privind la zidul însuși, observ urmele lăsate de vârfurile unor degete în straturile de mortar, o muncă

de-o clipă, al cărei rezultat s-a conservat mii de ani între rândurile de piatră. Scormonind la fundațiile unei case obișnuite, am fost martora încercărilor de etalare ale unui orașean de odinioară – deși locuința era ridicată din cărămizi sparte, capetele necizelate erau întoarse către interiorul nevăzut, conservându-se astfel iluzia unei structuri clădite din materiale impecabile.

Descoperirile arheologice, deopotrivă mici și mari, îmi sunt familiare din atâtea puncte de vedere, încât atunci când lucrez într-un oraș străvechi, am uneori senzația că dezgrop vestigii prăfuite ale zilelor noastre. O casă este o cutie în care sunt închise rutinele zilnice ale vieții de familie, pe câtă vreme clădirile mari ne silesc să privim dincolo de lumea aceasta intimă, la viața întregii comunități. Piețele publice sunt spații fizice în care mulțimi de oameni se amestecau în zilele de târg sau în zilele de sărbătoare, dar și spațiul în care un individ ar fi încercat o ușoară teamă plimbându-se singur după miezul nopții. Aleile lăturalnice și pasajele seamănă cu blocurile înghesuite și cu rețelele stradale ce marchează propria noastră experiență urbană, în cadrul căreia ne întâlnim cu aceiași vecini și facem aceleași activități zi după zi. Impunătoarele clădiri oficiale – temple sau palate elegante – ne reamintesc faptul că cineva răspundea de zona centrală a orașului și că relațiile dintre locuitorii orașului și cei care îl administrau erau unele complexe, de supunere, îngăduință și împotrivire. Pretutindeni în oraș domnește un elevat simț al stilului și se întâlnesc o diversitate de bunuri materiale și un „look” urban atât în arhitectură, cât și în artefacte, ce îi distingeau pe orașeni de omologii lor rurali.

Întrebarea pe care ți-o propun ție, cititorule, este: „De ce orașe?” Sunt ele o etapă firească în evoluția fenomenului locuirii umane sau o reacție la altceva? E un moment incitant în istoria omenirii pentru o astfel de întrebare. În primul rând, avem, în sfârșit, suficiente date arheologice despre orașe antice din lumea întreagă pentru a fi în stare, într-o oarecare măsură, să le reconstruim începuturile și modurile în care au

rezistat într-o serie formidabilă de medii naturale, de la oaze în deșert la maluri de râu și jungle tropicale luxuriante. În al doilea rând, capacitatea noastră de a înțelege dezvoltarea orașelor ca schimbare ireversibilă își găsește în prezent o paralelă în evoluția unui alt fenomen, apărut parcă din senin și care ne aduce destul de multe neazuri, însă definitiv și complet integrat vieților noastre – internetul.

Mulți dintre noi au dat prima oară ochii cu internetul când erau deja adulți. Copiii noștri au o experiență de viață cu totul diferită și deja găsesc mijloacele de comunicare din vremea noastră limitate la hărți tipărite, telefonie fixă și scrisori scrise de mână, nostime, însă prăfuite. Și cam greu de crezut („serios... chiar n-aveați *smartphone*-uri!”). Aceeași reacție trebuie să fi întâmpinat și locuitorii primelor centre urbane din istorie, când le explicau copiilor și nepoților cum marele oraș Tell Brak, sau Tikal, sau Xi'an nu existau în tinerețile lor și că au fost martori direcți la nașterea și rapida lor creștere. Bătrânii fără îndoială că depăneau povești despre freamătul și noutatea vieții citadine și despre cum în oraș găseai o varietate de oameni, mâncăruri și sărbători care înveseleau monotonia zilelor obișnuite de muncă. Cum se poate una ca asta? se vor fi mirat copiii, dând ochii peste cap la gândul unei epoci fără piață zilnică, fără străzi largi și aglomerate și temple deschise tot anul, fără necontenita forfotă a oamenilor și fără ademenitoarele tentații ale suvenirilor ieftine și aromelor exotice.

Odată inventate orașele, capacitatea înaintașilor noștri de-a se adapta la stilul de viață citadin a fost la fel de spontană ca adaptarea noastră modernă la o lume legată prin rețeaua de internet. Asemeni internetului, primele orașe ofereau prilejuri și pentru muncă, dar și pentru destindere, toate adunate în același spațiu fizic. Astăzi, folosirea unui telefon sau a unui laptop oscilează cu ușurință între rețelele de socializare, chestiuni de familie și mesaje serioase de la șef. Internetul ne oferă autonomie în alegerea interacțiunilor: poți fi conectat la o vastă rețea de prieteni, familii și străini, dar te și poți cufunda, fericit, într-un joc pe care-l joci de unul singur. Și sunt multe opțiuni pe care le poți filtra și

elimina. Întocmai precum străbați arterele fizice ale orașului în care locuiești, fiind atent numai la o parte dintre interacțiunile și posibilitățile din jur, tot astfel poți naviga pe internet apucând-o pe un singur drum de site-uri, în funcție de nevoile tale de moment. Știi că atunci când vine vremea pentru o nouă căutare sau experiență, o poți solicita din masa colectivă de date ce se găsește în spațiul virtual și răspunde tuturor nevoilor, de la naștere până la moarte: ponturi cum să-ți faci temele, saloane pentru mirese, sfaturi legate de fertilitate sau de cum să-ți educi copiii, consiliere financiară și legală, servicii de plimbat câinii, aparate auditive, asistență medicală, servicii funerare.

Pentru strămoșii noștri din vechime, orașele au fost primul internet – un mijloc de comunicare și interacțiune cu o varietate uriașă de indivizi, de angajare în noi forme de muncă și divertisment și de a fi mereu în contact cu alții. După cum internetul ne oferă șansa de-a ne satisface nevoile umane fundamentale de comunicare și etalare, forma citadină a oferit ceva atât de fascinant, încât, odată inventată, oamenii nu și-au mai putut imagina viața în lipsa ei. Însă, la fel ca în cazul internetului, și conceptul de oraș are numeroase componente preexistente necesare: capacitatea omului de a folosi limbajul, o străveche istorie de migrații, dependența mare pe care specia umană o are față de obiecte și impulsul nostru colectiv de a imagina și crea diverse tipuri de arhitectură. După cum vom investiga împreună în această lucrare, fiecare dintre componente s-a dovedit esențială pentru dezvoltarea vieții urbane și pentru continuitatea ei în lumea modernă.

